

Выходзіць
з 20 снежня
1945 года

Кошт
у розніцу —
80 руб.

НАСТАЎНІЦКАЯ

Рэформа

Новы статус абавязвае

Безупынным гоман, вясёлым таўханіна, святочны сумбур у навукальнай установе. Сёння яны нібы пераўтварыліся ў вялізны жывы калейаскоп: хутка перад вачыма мільгаюць усё новыя кветкі, усмішкі, твары — узбуджаныя, усхваляваныя ці заклапочаныя. Такое пераўтварэнне заўсёды адбываецца ў пачатку вучэбнага года ў сталічным вышэйшым прафесійна-тэхнічным вучылішчы электронікі. Але сёлетняе свята — асаблівае: навукальная ўстанова пачынае працу ў новым статусе. Цяпер тут прафесійна-тэхнічнае каледж электронікі.

не. Адрозніжжы мы трапляем у музей Уладзіміра Караткевіча. Тут таксама праходзіць заняткі па беларускай мове і літаратуры. Загалом музей Пётр Пятровіч Жаўняровіч паказвае нам свае “уладанні” і расказвае пра цікавыя вучэбныя прасекі, якія заснаваны на міжпрадметных сувязях. Напрыклад: курсавая работа навучніка каледжа “Экалогія і Караткевіч”, у якой былі прааналізаваны творы пісьменніка і вызначана ягоная канцэпцыя абароны прыроды. Такім чынам, дзякуючы атрымала залік па двух прадметах адначасова.

Далей мы трапляем у прыкладны кабінет, дзе праходзіць заняткі сакратароў-рэферэнтаў — гэта спецыяльнасць другой ступені навування. Тут практыкуюцца ў выкарыстанні факсімільнай сувязі, працуюць у Інтэрнеце, карыстаюцца электроннай поштай, тэлефоннай сувяззю, відэатэхнікай. Навучэнцы ведаюць дзве замежныя мовы — англійскую і нямецкую, а таксама займаюцца распрацоўкай унутрыбеларускіх і міжнародных экалагічных праблем. Зараз яны працуюць над сумесным з Нотынгемам праектам, што датычыцца волада забеспячэння Мінска. Таксама з дапамогай педагогаў тут выпускаюцца часопісы, вучэбныя матэрыялы, якія пры неабходнасці могуць быць памножаны і прапанаваны навукальным установам.

“Новы статус да многага абавязвае, — адзначае дырэктар каледжа Валерыя Міхайлавіч Харін. — Адукацыя, якую мы даем, павінна быць паглыбленай, фундаментальнай. Наша вытворчасць — навукаемістая, таму адпаведнай, сучаснай павінна быць і матэрыяльна-тэхнічная база. Нашы спецыялісты патрабуюць даволі высокага ўзроўню адукацыі. Напрыклад, наладчыку патрэбны веды інжынера, тэхнолага. Але гэта не значыць, што з атрыманнем статусу каледжа ў нашай навукальнай установе павысіўся ўзровень адукацыі. Наадварот, цяпер назва адпавядае адукацыі, якую мы даем.

Галоўнае — стварыць такі навукальны працэс, каб выпускнік быў сапраўдным спецыялістам і карыстаўся попытам на рынку працы”.

На першай ступені навування тут можна атрымаць прафесію наладчыка тэхналагічнага абсталявання, апэратара крышталінай вытворчасці, сакратара-машыніста, станочніка шырокага профілю. Лепшыя навучнікі могуць працягнуць вучобу на другой ступені і атрымаць дыплом сярэдняй спецыяльнай навукальнай установы.

Прафесійна-тэхнічны каледж электронікі займае чатыры звязаныя паміж сабою корпусы, па якіх мы прайшлі разам з намінікамі дырэктара па адукацыі Валерыя Міхайлавіч Харін. Дзякуючы атрымала залік па двух прадметах адначасова.

На мой думку, для гэтага тут створаны належныя ўмовы. У каледжы добрая камп’ютэрная база — каля 90 камп’ютэраў, пераважна большасць з якіх выкарыстоўваюцца ў навукальным працэсе. Ёсць выхад у Інтэрнет. Але кіраўнік навукальнай установы лічыць, што гэтага недастаткова. На стале ў Валерыя Міхайлавіча няма камп’ютэра — ён аддаў яго навукальнаму. Дырэктар каледжа электронікі не ўжывае сабе, як сёння можна выпусціць спецыяліста без адпаведнага вопыту работы з камп’ютэрам, без трымаўшых ведаў. Менавіта таму ў праграме развіцця каледжа, што

тэаўнік будзе вучыць дзяцей нягледзячы ні на што. Па-трэціе, лічу, што адукацыйная ўстанова — гэта месца, дзе павінны быць паралелі. У шырокім сэнсе гэтага слова. Мы, напрыклад, пасля некалькіх гадоў эксперыментаў вярнуліся да школьнай формы. Яна ў нас не прадугледжвае нейкага стандарту, проста вучань павінен мець школьны выгляд.

Па-чацвёртае, заўсёды прыёмна бачыць, калі пасля ўрокаў вучні не бягуць са школы. У нас у гімназіі створана шмат клубу па інтарэсах, студыя выяўленчага мастацтва, клуб інтэлектуальных гульняў. І нашы вучні, стаўшы студэнтамі прэстыжных навукальных устаноў, адчуваюць сябе на сваім месцы.

І як тут не прыгадваць усім вядомую дзіцячую казку-байку, у якой бабця ішлі матуля сулакоўкай дзетка, якія не ў мору разгуляліся перад сном: — Ласка, ласка! Дзе была? — У Бога. — Што там рабіла? — Кросны ткала. — Што зарабіла? — Каваліна сала. — Дзе тое сала? — Мышка ўжрала. — Дзе тая мышка? — Пад печку схавалася. — Дзе тая печка? — Вада заляла. — Дзе тая вада? — Вады папілі... І гэтак далей цягнуцца байка, наколькі хапае фантазіі ў бачніку. А дзіця, слухаючы гэтую няхітру казку-быліну, далёкай падсвядомасцю спасцігае мудрую ісціну: усе ў гэтым жыцці ўзаемазвязаны, а ў зямным жыцці з Сусветам.

Пра што б хацелася сказаць на II з’ездзе настаўнікаў Рэспублікі Беларусь

Вучыць здабываць веды

Напярэдадні другога з’езда настаўнікаў хацелася б закрануць некаторыя, на мой погляд, важныя аспекты адукацыі.

Па-першае, лічу неабходным развіваць гімназічную адукацыю. Гімназія — гэта адукацыйная ўстанова, дзе ў вучня фарміруюцца спецыяльныя пачаткі да вучбы. Асноўная задача — гэта навука ў сваёй выхавання здабываць веды. Каб пасля ўрокаў ён пайшоў у бібліятэку, сеў за камп’ютэр, пачытаў дадатковую літаратуру па тэме, якая яго цікавіць.

Па-другое, вучань гімназіі — гэта раўнапраўны ўдзельнік педагогічнага працэсу. Але ў той жа час раўнапраўе не азначае ўсёадважлівасці. Дзіця павінна ставіцца да педагога з павагай. Але ў школе, мяркую, не месца дылетантам. Сапраўдны нас-

таўнік будзе вучыць дзяцей нягледзячы ні на што. Па-трэціе, лічу, што адукацыйная ўстанова — гэта месца, дзе павінны быць паралелі. У шырокім сэнсе гэтага слова. Мы, напрыклад, пасля некалькіх гадоў эксперыментаў вярнуліся да школьнай формы. Яна ў нас не прадугледжвае нейкага стандарту, проста вучань павінен мець школьны выгляд.

Па-чацвёртае, заўсёды прыёмна бачыць, калі пасля ўрокаў вучні не бягуць са школы. У нас у гімназіі створана шмат клубу па інтарэсах, студыя выяўленчага мастацтва, клуб інтэлектуальных гульняў. І нашы вучні, стаўшы студэнтамі прэстыжных навукальных устаноў, адчуваюць сябе на сваім месцы.

І як тут не прыгадваць усім вядомую дзіцячую казку-байку, у якой бабця ішлі матуля сулакоўкай дзетка, якія не ў мору разгуляліся перад сном: — Ласка, ласка! Дзе была? — У Бога. — Што там рабіла? — Кросны ткала. — Што зарабіла? — Каваліна сала. — Дзе тое сала? — Мышка ўжрала. — Дзе тая мышка? — Пад печку схавалася. — Дзе тая печка? — Вада заляла. — Дзе тая вада? — Вады папілі... І гэтак далей цягнуцца байка, наколькі хапае фантазіі ў бачніку. А дзіця, слухаючы гэтую няхітру казку-быліну, далёкай падсвядомасцю спасцігае мудрую ісціну: усе ў гэтым жыцці ўзаемазвязаны, а ў зямным жыцці з Сусветам.

Дык вось, гэтая казка-байка наводзіць на такую развагу-асацыяцыю: “Навошта з’езд настаўнікаў? — Каб вызначыць, на якой ступені развіцця знаходзіцца школьная рэформа. — Навошта гэтая рэформа? — Каб праверсіць ўжывіце ідэю гуманізацыі ў навуванні? — Навошта гуманізацыя ў навуванні? — Каб пазбавіцца зла, якое забурляе атручанай травой і не дае грамадству жыць паўнацэнным, прыгожым жыццём.

І як тут не ўспомніць коласаўскае: “Для чаго жыць чалавек на свеце? Нездарма гэтак пытаўся не давала спакою, хвалявала менавіта настаўніка, чым чалавек іншага асцяродзіў. Бо адказ на яго — стварыць каштоўнасці зямнога жыцця. А гэта стварыць іх, гэ-

Второе образование

РЕСПУБЛИКАНСКИЙ ИНСТИТУТ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ БЕЛГОСУНИВЕРСИТЕТА

Кафедра экономических наук

объявляет набор на курсы переподготовки по очно-заочной форме

Специализация “Экономическая политика”

Срок обучения — 1,5 года

Обучение — бесплатное

Диплом — государственного образца

Присваиваемая квалификация — преподаватель экономических дисциплин

Иногородним предоставляется общежитие

Документы принимаются до 20 декабря 2001 г.

Кафедра экономических наук постоянно проводит повышение квалификации преподавателей учебных заведений всех уровней на курсах “Экономические теории” и “Основы экономической политики” с выдачей свидетельства о повышении квалификации. Возможна сдача квалификационного экзамена на получение высшей категории.

Наш адрес: г.Минск, ул.Московская, 15-212
Тел.: 222-83-03; 219-06-68

“Дзе тое сала?”

Не першы год ідзе рэформіраванне школы. Многія ўжо зроблена, але шмат яшчэ не зроблена. Чакана настаўніцтва рэспублікі ад з’езда новых пастаноў, новых рэспублікі, новых інструкцый, без якіх немагчымы рух наперад.

Пра што ж хацелася б пачуць на з’ездзе? Пра тое, што ўжо наладзіў сабе вярнуць сельскім настаўнікам адмененыя льготы на асвятленне і ацвярджэнне жыцця. Гэта дапаможа вырашыць многія сённяшнія праблемы сёла, ад якіх залежыць у нейкай ступені і дабрабыт горада. Пра тое, што ўжо наладзіў сабе на справе бачыць, як дзяржава клапаціцца аб правах дзіцяці, бо права на здароўе з кожным годам у сувязі з Чарнобылем і іншымі экалагічнымі зменамі дзіця атрымлівае ўсё менш і менш. Здаровых дзяцей практычна няма, а мы, дарослыя, прымушам іх пастававаць авадзюцца цяжкімі праграмамі школьнага навування. І яшчэ, атрымаўшы добрыя атэстаты, медалі за вучобу — здаваць экзамены ў ВНУ, тэхнікумы і г.д., хай паспяховыя, маглі б абыйсціся без іх, адзеткі захаваць сабе здароўе, якое ім так патрэбна для нашай жа агульнай будучыні. Тым больш, што перадавыя замежныя дзяржавы такім чынам даўно ўжо доглядаюць аб будучыні сваіх краін. Добры прыклад у гэтым мае ласкава сістэма адукацыі.

Хацелася б яшчэ выказаць сваё здзіўленне няконт вошча Урачы пры атрыманні дыпламаў

А.А.КАЛЕНКА.
Ламавіцкая сярэдняя школа
Гомельскай вобласці.

Паважаныя чытачы!

Працягваецца падпіска на перыядычны выданні на чацвёртым квартал 2001 года. Падпіска на “Настаўніцкую газету” можна ў любым паштовым аддзяленні ці ў агенцтве “Белсаюздруку”.

Падпісны кошт на квартал для індывідуальных падпісчыкаў — 950 рублёў, на квартал — 2850 рублёў.

Па ведамаснай падпісцы на месяц — 2800 рублёў, на квартал — 8400 рублёў.

Пад Нясвіжам. Славунае ўрачышча “Альба”.

Азярцо прыснула, ці то ў задуменні, Алібіае бляскам неба паласае. Дрэвы пажадалі ўпасці на калені, Просіць малітоўна верасень-красу:

— Затрымай нам восень у лясным куточку, Нагадай нам лета і вясны пару. Не спяйсяй з краю нашага ўпроцкі, Запалі над цішай майскую зару.

Уладзімір НОВІК.
Фота Юрыя БОНДАРАВА.

Навіны

Надрукуем у IV квартале на старонках “Настаўніцкай газеты”

У красавіку — маі 2001 г. у рэспубліцы прайшло арганізаванае Рэспубліканскім інстытутам кантролю ведаў, цэнтралізаванае тэсціраванне выпускнікоў агульнаадукацыйных школ па беларускай і рускай мовах, матэматыцы, фізіцы. Многія з амаль 32000 вучняў, якія прынялі ўдзел у тэсціраванні, заявілі яго вынікі ў якасці адзнак выпускных экзаменаў у школах, або ўступных экзаменаў у ВНУ, ССНУ, ІТВ.

З мэтай азнамялення шырокай грамадскасці з новымі формамі кантролю ведаў, якія праходзяць эксперыментальнае апрабаванне ў Рэспубліцы Беларусь і Расійскай Федэрацыі ў кастрычніку 2001 года “Настаўніцкая газета” плануе апублікаваць варыянты тэставых заданняў, якія прапанаваліся на цэнтралізаваным тэсціраванні 2001 года ў нашай краіне, а таксама варыянты адзнак Дзяржаўнага экзамена па біялогіі, геаграфіі, гісторыі, грамадазнаўству, рускай мове, фізіцы, матэматыцы, хіміі, які праводзіўся ў Расіі.

Новыя школы — у глыбінцы

І верасня на Беларусі адкрылі свае дзверы для вучняў пяць школ — дзве ў сталіцы, адна ў Брэсцкай вобласці — Новапаліцкая Драгічынскага раёна, дзве ў Магілёўскай — пасёлку Гарадзішча Шклоўскага раёна і горадзе Клімавічы.

Акрамя таго, да некалькіх школ узведзены даволі сальдныя прыбудовы — у вёсцы Клайша Воранаўскага раёна, да сярэдняй школы № 4 Палаша, у вёсцы Друцк Талчынскага раёна. Да канца года маркуюцца адкрыццё школы ў вёсцы Заполле Аршанскага раёна, у вёсцы Галынка Клецкага раёна, у вёсцы Тамковічы Дзяржынскага раёна і ў гарадскім пасёлку Узда.

Разам з тым можна з сумам канстатаваць, што праз некалькі гадоў стануць паўпустаўмі нават многія сталічныя школы.

Аля ШАЎЦОВА.

Запаветныя пачыны

У мінулую суботу больш за сто дванаццацігадовых падлеткаў, новаспечаных выхаванцаў Мінскага суворавскага ваеннага вучылішча, ва ўрачыстай абстаноўцы атрымалі запаветныя пунсавыя пагоны з рук таварышаў-старшакурснікаў. Павіншаваць хлопчукоў са знамянальнай падзеяй у іх жыцці, а настаўнікаў — з Днём ведаў, прыйшлі шматлікія сябры і сяжы суваравцаў.

За мінулыя два тыдні навікі паспелі зразумець, што іх новы дом — гэта зусім не піннерскі летнік. А за прыгожай суваравскай формай і чаканымі крокамі на парадзе — доўгія трэніроўкі, бяссонныя ночы ў нарадах, разлука з роднымі і блізкімі, жорсткая дысцыпліна. Тым не менш для большасці з іх ішчэ гадоў вучобы ў “кадэцкі” стануць добрай школай жыцця, успамінаюць пра якую звычайна з сумам і журбай. Як пра родны дом. Але ўсё гэта пакуль наперадзе. Усмешкі радасці на тварах падлеткаў, якія горда кроцілі па плацы ў камуфляжах, ясна гаварылі пра тое, што паказваць сваю слабасць на вачах гэтай маленькім мужчынам не да твару.

Цікава, што конкурс у Мінскае суваравскае ваеннае вучылішча з году ў год застаецца стабільна высокім. Так, сёння стаць суваравцамі пажадалі больш як шэсцьсот хлопчукоў. Высокі прэстыж вучылішча ў вачах падлеткаў і іх бацькоў не вапалковае і не банальны закон інерцыі. Нягледзячы на згубныя постперабудованыя каталізмы, якіх падрыхтоўкі “кадэцкі” застаецца на традыцыйна высокім узроўні, а вучэбны працэс ідзе ў нагу з часам.

Шчасліўчкі, якія пасляхова здолі складалыя ўступныя экзамены і прайшлі конкурсны адбор, на

працягу першых двух тыдняў своеасаблівага “курсу маладога байца” паспелі ўжо па-сапраўднаму “наспрабаваць на смак” нялёгкае суваравскае хлеб. Двое падлеткаў сышлі яшчэ на старце, напісаўшы рапарты на адлічэнне. Па словах камандзіра шостае роты падпалкоўніка Сяргея Шкрабы, хлопчыкі яшчэ дагэтуль не могуць прывыкнуць да змены абстаноўкі. І ўвечары, пасля адбою, можна пачуць, як многія з іх, уткнуўшыся тварам у жорсткія салдацкія падшўкі, ціха плачуць ад нуды па дому і бацьках.

Дарчы, сын падпалкоўніка Сяргея Вялянцінавіча Аляксандра таксама наступіў сёлету ў суваравскае вучылішча (і, між іншым, зусім не па парадзе бацькі, а па ўласным жаданні). Многія педагогі лічаць шасцігадовы тэрмін навування ў суваравскім вучылішчы занадта доўгім для тонкай псіхікі падлетка. І ў гэтым ёсць доля праўды. Але, тым не менш, сярэд выпускнікоў мінулых дзесяцігоддзяў, якія правучыліся ў вучылішчы ішчэ гадоў, шмат афіцэраў і генералаў, якімі па праву можа ганарыцца Мінскае суваравскае. Магчыма, будучыя знамянітыя военачальнікі ёсць і сярод цяперашніх падлеткаў.

Андрэй ФЁДАРАЎ.

Нацыянальны даклад “Становішча дзяцей у Рэспубліцы Беларусь у 2000 годзе”

(Працяг. Пачатак у № 102.)

У 2000г. у краіне прайшлі 3 міжнародныя і 3 рэспубліканскія конкурсы. Пераможцам Міжнароднага конкурсу піяністаў стаў шаснаццацігадовы вучань Рэспубліканскага вучэбнага комплексу гімназія-каледж пры Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі Аляксандр Мудыкантаў. Лаўрэатам VI Міжнароднага конкурсу юных кампазітараў стаў вучань гэтай жа навучальнай установы Аркадзь Чубрыкаў. Пераможцам Міжнароднага конкурсу імя І.С.Баха ў Віцебску стаў вучань Маладзечанскага музычнага вучэлішча імя М.К.Агінскага Міхаіл Яцкевіч. У 2000г. 18 вучняў дашкольных вучэлішчаў і пазашкольных навучальных устаноў сталі лаўрэатамі прэстыжных міжнародных і рэспубліканскіх конкурсаў. Вучань музычнай школы пры Наваполацкаму музычным вучэлішчы В.Плігаўка стаў пераможцам міжнароднага конкурсу баяністаў у Германіі. Вучань Віцебскага музычнага вучэлішча Д.Кушчэвіч заняў другое месца на міжнародным конкурсе імя Андрэева. Узорны харэаграфічны ансамбль класічнага танца “Піруэт” дзіцячай школы мастацтваў г. Віцебска стаў пераможцам міжнароднага конкурсу ў г. Даўгаўпілсе (Латвія).

Шырокая і разнабаковая з’яўляецца дзейнасць спецыяльнага фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па падтрымцы таленавітай моладзі. У лістападзе 2000г. праведзена Творчая школа фонду. 70 юным музыкантам і мастакам Беларусі была прадастаўлена магчымасць на працягу двух тыдняў вучыцца ў вядомых дзяцей музычнага і выяўленчага мастацтва. Штодзённым канцэртамі, выставы, конкурсы, пленэры, наведванне тэатраў складалі разнастайную праграму Творчай школы. Праведзена міжнародная навуковая канферэнцыя “Мастацка адукацыя дзяцей: праблемы псіхалогіі, педагогікі, мэтадыкі”.

Пераможцамі і лаўрэатамі міжнародных конкурсаў сталі вучні некаторых агульнаадукацыйных школ. Вучань СШ № 10 г. Брэста Канстанцін Мышко ўзнагароджаны медалём на міжнароднай выставе выяўленчага мастацтва. Алена Цыганка, вучанца Рэспубліканскага каледжа мастацтваў імя А.Хармачыча — дыпламант конкурсу піяністаў у г. Празе. Узорны хор “Радуга” (кір. Ганна і Мікалай Ганьковы) — уладальнік сярэбранага медалю 1-й міжнароднай харавой алімпіяды ў Аўстрыі. Узорны хор СШ № 170 г. Мінска “Крынічка” (кір. А.Гуляева) стаў дыпламантам міжнароднага конкурсу сучаснай харавой музыкі ў Бельгіі.

156 пераможцаў рэспубліканскіх прадметных алімпіад, алімпіад прафесійнага мастацтва, конкурсаў, выстаў тэхнічнай і мастацкай творчасці вучняў сярэдніх спецыяльных і прафесійна-тэхнічных навучальных устаноў заахаваны спецыяльным фондам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па сацыяльным падтрымцы адораных вучняў і студэнтаў, 9 вучняў сталі стэпендыятамі гэтай фонду.

8. Вольны час дзяцей

Стварэння сістэмы развіцця здольнасцей і параванняў дзяцей, сеткаў устаноў адукацыі, культуры, фізкультуры і спорту забяспечвалі ў 2000г. арганізацыю вольнага часу дзяцей пасля вучобы.

Арганізацыя вольнага часу дзяцей выкарыстоўвалася педлагагічнымі калектывамі агульнаадукацыйных школ і пазашкольных устаноў як сродак сацыялізацыі дзяцей, іх творчага развіцця, пашырэння дыяпазону інтэрасаў, гуманізацыі пачуццяў і ўчывання. Шырокае распаўсюджанне ў Віцебскай вобласці атрымалі клубная форма работы: “Гаспадыня”, “Будучы майстар”, “Метчына школа”, “Школа памочнікаў” (г.Поліш, Глыбоцкі раён), клубы выхадка для дзяцей (г.Кастрычніцкі раён, Віцебск), брай-рынг, інтэлектуальныя клубы “Што? Дзе? Калі?”, “Разумнікі і разумніцы”. Шырока практыкуецца правядзенне сустрэч з цікавымі людзьмі ў “Утасях у...” У мэтах стварэння адзінай нацыянальнай сістэмы выхавання ў Іванавіцкім, Пінскім, Драгічынскім, Кобрынскім, Ляхавіцкім раёнах Брэсцкай вобласці арганізацыя вольнага часу праводзіцца на аснове календарна-абрадавага цыкла беларусаў з вывучэннем традыцый і гістарычнага мінулага роднага краю. У 2000г. у школах г. Мінска дзейнічалі 36 школьных кафэ. Для правядзення вольнага часу актыўна выкарыстоўваліся школьныя сталовыя. Традыцыйнымі сталі Дні імянінніка, святы ласуноў, вітамінныя фестывалі, конкурсы юных кулінараў, Дні беларускай кухні, вечары паэзіі “Прывітанне”, і ў Гродзенскай вобласці штогод праводзіцца абласны фестываль “Маладыя таленты Гродзеншчыны”.

У арганізацыі вольнага часу значную ролю адыгрывалі ўстановы культуры. У некалькіх напрамках ажыццяўляюць работу ў дзесціх Беларусі дзяржаўныя філармоніі і ў структуры падпарадкаваныя ім — філармонія для дзяцей і юнацтва. Азіні з напрамкаў прадстаўлены канцэртнай дзейнасцю калектываў і салістаў філармоніі ў дзіцячых аўдыторыях. У зыхад філармоніі арганізацыя сем тэматычных цыклаў абанементаментных канцэртаў, у якіх выступаюць дзяржаўныя акадэмічныя сімфанічныя аркестры, дзяржаўныя камерныя аркестры, дзяржаўныя акадэмічныя аркестры народных інструментаў. У сакавіку-красавіку 2000г. Белдзяржфілармонія пры садзеянні спецыяльнага фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па падтрымцы таленавітай моладзі правядзення традыцыйнага рэспубліканскага фестывалю “Мастацтва — дзецям і моладзі”, у якім прынялі ўдзел вядучыя творчыя калектывы краіны, а таксама дзеці і моладзь Беларусі і Расіі. У рамках фестывалю прайшлі III Беларуска-расійскіх дзіцячых эстрадных песні “Співаем з аркестрам”, справядзаны канцэрт і выстава стэпендыятаў спецыяльнага фонду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па падтрымцы таленавітай моладзі, канцэрты маладых кампазітараў “Кампазітар пачынаецца з дзяцінства”, “XXI стагоддзе — музыка надзеі” і інш.

Дзеці дашкольнай і школьнага ўзросту, вучні навучальных устаноў склаў у 2000г. 23 усяіх наведвальнікаў музеяў. Кожны год Нацыянальны музей гісторыі і культуры распаўсюджае спецыяльныя праграмы для дзяцей, якія накіраваны на фарміраванне гістарычнай свядомасці ў дзяцей. Далейшае развіццё ў дзейнасці музеяў атрымала “Музейная педагогіка”. Актыўна ўкараніцця інтэрактыўныя метады перадачы музейнай інфармацыі, аснову якіх складаюць гульні, умовнае пагугнае ў мінулае, казка, тэатрызацыя, выкананне сацыяльных роляў.

У 2000г. дзейнічалі 4 746 бібліятэк, з іх дзіцячых — 271. У кожнай бібліятэцы маюцца дзіцячыя аддзелы. Агульная колькасць чытачоў ва ўзросце да 15 гадоў склаў 1 283,8 тыс. чал.

У 2000г. ва ўстановах культуры функцыянавала 13,4 тыс. клубных аб’яднанняў для дзяцей і падлеткаў, у тым ліку 11,5 тыс. — у сельскай мясцовасці. Больш 158 тыс. дзяцей і падлеткаў займаюцца ў шматлікіх калектывах народнай творчасці, наведваюць аматарскія аб’яднанні і клубы па інтэрсах.

9. Дашкольная адукацыя і выхаванне

У 2000г. функцыянавалі 4 423 дашкольныя ўстановы (-31 устаноў у параўнанні з 1999г.), у тым ліку 855 (-121) — ведамасны падпарадкаваны (20,3%). Ахоп дашкольным выхаваннем склаў 70,8% (+0,5%), 85,4% (+4,4%) дзяцей пільгаводнага ўзросту ўключаны ў сістэму падрыхтоўкі да школы. Масавы ахоп дзяцей дашкольнай адукацыяй з’яўляецца рэальнай лапатою сям’і ў выхаванні і навуцанні дзяцей, а таксама прадэмакстрацыя рэалізацыі права на дастойную і даступную адукацыю.

На ўтрыманне дашкольных устаноў зарасходавана 89129,0 млн.руб. Бальшоўшая аплата складала 5,4% у агульных затратах на ўтрыманне дзіцячых і дашкольных дзіцячых устаноў, ці 24,1% ад кошту харчавання. Больш паловы сем’яў, з якіх дзеці наведваюць дашкольныя ўстановы, часткова ці поўнасьцю выгвалены ад аплаты за дзіцячы сад.

У 2000 г. у краіне дадаткова адкрыліся 62 школы-сады, 2 дашкольныя цэнтры развіцця дзіцяці, 4 кампенсацыйна-дашкольныя ўстановы, 54 санаторныя групы, 82 камплекцыйныя групы для дзяцей з асаблівамі псіхічнага развіцця. Па рэжыму работы ў адпаведнасці з запатрабаванні бальшоў дашкольных устаноў са змешчаным рэжымам (1 — 4 дзінны наведвання) — 5,7% (+0,8%) у параўнанні з 1999 г.), 10,5 галзін — 64,2% (+0,7%), 12 галзін — 29,6% (-1,6%), 24 галзін — 0,5%.

Новыя арыенціры дзейнасці спецыяльных дашкольных устаноў былі накіраваны на раннюю карэкцыйна-развіваючую дапамогу дзецям з асаблівамі псіхічнага развіцця ў адпаведнасці з іх індывідуальнымі асаблівасцямі. Па стану на 01.01.2000г. у краіне функцыянавала 39 кампенсацыйна-дашкольных устаноў (у 1999г. — 35), 494 камбанаваны дашкольныя ўстановы, у якіх меліся кампенсацыйныя групы (у 1999г. — 465) з кантынгентам дзяцей 13,5 тыс. (у 1999г. — 12,7 тыс.). 17 дашкольных устаноў агульнага тыпу маюць 40 інтэграцыйных груп.

Развіццё творчых здольнасцей дзяцей ажыццяўлялася ў 968 гуртках выяўленчай дзейнасці (18,9 тыс. дзяцей), у 571 харэаграфічным (16,6 тыс. дзяцей), у 722 — музыкі і спеваў (11,6 тыс. дзяцей), у 744 спартыўных (15,2 тыс. дзяцей), у 89 — па плаванні (0,2 тыс. дзяцей).

Умацаванне здароўя дзяцей дашкольнага ўзросту ажыццяўлялася ў 48 санаторных дашкольных устаноў з кантынгентам 5,0 тыс. дзяцей і ў 608 санаторных групах (9,8 тыс. дзяцей).

10. Стан здароўя дзяцей.

Дзеці Чарнобыля

Аздараўленне дзяцей

Захаванне і ўмацаванне здароўя дзяцей у 2000г. з’яўлялася прыярытэтай сацыяльнай задачай дзяржавы і грамадства.

Служба аховы мацярынства і дзяцінства з’яўляецца важнай сасатаўнай часткай аховы здароўя. Яна складаецца з развітай сеткі амбулаторна-паліклінічных стацыянарных устаноў, навукова-дадледчых і адукацыйных інстытутаў, санаторыяў, дамоў дзіцяці. У 2000г. працягвалася стварэнне сучаснай матэрыяльна-тэхнічнай, дыягнастычнай, лячэбнай базы многіх дзіцячых і ролідапаможных устаноў, рэканструкцыя стацыянарнай і амбулаторна-паліклінічнай сеткі.

Ахову здароўя дзяцей ажыццяўляюць 24 дзіцячыя балініцы, 393 дзіцячыя паліклінікі (кансультацый), 15 дзіцячых стоматалагічных паліклінік, 13 дамоў дзіцяці (1 300 дзяцей), 306 жаночых кансультацый, 2 848 фельчарска-акушэрскіх пунктаў. Па стану на 01.01.2000г. у сістэме Міністэрства аховы здароўя было 15 007 ложкаў для хворых дзяцей і 6 245 — для дзяцярных жанчын і парадзіў. У краіне працавалі 4 252 педыятры, 2 645 урачоў акушэр-гінекалягаў, 6 315 акушэраў.

У 2000г. зарэгістравана 2 573 401 захворванне дзяцей з упершыню ўстаноўленым дыягназам. Узровень парвочных захворванняў дзяцей ва ўзросце да 14 гадоў па краіне знізіўся на 9% у параўнанні з 1999г. і склаў 138 195,3 на 100 000 дзіцячага насельніцтва.

У структуры парвочных захворванняў дзяцей ва ўзросце да 14 гадоў пераважалі хваробы органаў дыхання (69%), на другім месцы — інфекцыйны і паразітарныя хваробы (7,2%).

Сярод інфекцыйных захворванняў часцей за ўсё адзначаецца ветэраная аспа (2 973,9), кішчэчных інфекцый (612,1), краснуха (728,8) на 100 000 дзяцей. У 2,1 раза вырасла захворваемасць інфекцыйным гепатытам (211,0 на 100 000), прычым доля гепатыта А склала 97,6% ад усіх захворванняў гепатытамі. Знізілася захворваемасць кірумымі інфекцыямі: ліфтырэй, коклюшам, адзірам, эпідэмічным паратытам, краснухай. У краіне ажыццяўлена абавязковае імуназацыя дзяцей супраць туберкулёзу, ліфтырэй, коклюшу, адзіру, поліаміліту, краснухі і віруснага гепатыта В. Ахоп дзяцей прафілактычнымі прышчэпкамі ў адноснах да ўсіх інфекцый, якія ўваходзяць у праграму імуназацыі ў 2000г., склаў 98 — 98,7%, што перавысва крытэрыі Сусветнай арганізацыі аховы здароўя (95%).

На трэцім месцы ў структуры захворванняў — хваробы нервовай сістэмы і органаў пачуцця (5,6%). За апошні год частата захворванняў дзяцей хваробамі нервовай сістэмы і органаў пачуцця знізілася на 7,4%, у тым ліку біларукасы — на 3,3%.

Чацвёртую пільшую займалі траўмы і атручванні (4,8%). На пятым месцы — хваробы скуры, пядускурнай клятчаткі (3,9%).

Хваробы органаў стрававання, якія часта звязаны з фактарам харчавання, займаюць шостае месца ў структуры захворванняў (3,4%). Часцей за ўсё рэгіструюцца захворванні органаў стрававання (гастрыты, дуадэніты, функцыянальныя расстройствы страўніка, жва страўніка і дванаціспернай кішкі) у дзяцей 10-14 гадоў.

У 2000г. колькасць упершыню зарэгістраваных псіхічных расстройванняў (неўрозы, псіхатэарыі, реакцыйнага стану) у дзяцей знізілася на 4,6% у параўнанні з 1999г.

За мінулы год адзначаны рост новаўтварэнняў у дзяцей на 17,6%, у тым ліку злавячых на 3,6%. Найбольш часта новаўтварэнні выяўляліся ў дзяцей 10-14 гадоў. На долах злавячых новаўтварэнняў прыходзілася ў цэлым 10,8%. Рак шчытападобнай залозы ўпершыню быў выяўлены ў 33 дзяцей, у 29 з іх ва ўзросце 9 — 14 гадоў.

Адным з асноўных паказчыкаў стану здароўя дзяцей з’яўляецца распаўсюджванне труднога харчвання як ідэальнага харчавання грудных дзяцей, якое забяспечвае павунаццонае развіццё і рост, аказвае ўнікальнае біялагічнае і эмацыянальнае ўздзеянне на здароўе маці і дзіцяці. У 2000г. колькасць дзяцей да 3 месцаў, якія знаходзіліся на грудным харчванні, складала 68,3% (1999г. — 67,3%), да 6 месцаў — 38,2% (1999г. — 36,2%).

Стан здароўя дзяцей ва ўзроставым аспекце адзначаецца на аснове выяўляў дыспансерызацыі і прафілактычных аглядаў. Агульная заахаванасць з’яўляецца зніжэнне колькасці абсалютна здаровых дзяцей, уключачою нованароджаных, і дзяцей, якія дасягнулі 1 — 2 гадоў. Адначасова адзначаецца рост колькасці дзяцей групы рызыкі, а таксама дзяцей з хранічнай паталогіяй.

Дрэнным з’яўляецца стан здароўя вучняў старэйшых класаў. Значную групу складаюць школьнікі, якія маюць тры ці іншыя хранічныя захворванні — 18,1% (дашкольнікі — 5,8%).

Найбольш распаўсюджанымі функцыянальнымі адхіленнямі ў школьнікаў былі парушэнні паставы — 9,7% (у дашкольнікаў — 5,8%). Больш сур’ёзныя парушэнні паставы (скалізны, кіфозы) сустракаліся ў 3,7% старэйшых школьнікаў (0,13% — у дашкольнікаў).

Найбольш частымі захворваннямі ў школьнікаў з’яўляюцца парушэнні зроку: пія слабай і сярэдняй ступені, спазм акамадацыі — 15,6% (у дашкольнікаў — 2,4%), 11% дзяцей маюць захворванні органаў стрававання.

Паспяховасць навучаня ў школе ў многім вызначаецца станам нервова-псіхічнага здароўя. Па даных статыстыкі, нервова-псіхічныя расстройствы ў 2000г. зарэгістраваны ў 3,7% дзяцей. Назіранні за станам здароўя вучняў 9 — 11 класаў паказалі, што ў значнай часткі падлеткаў, якія лічыліся здаровымі, маюцца даназдавальныя адхіленні нервова-псіхічнага здароўя рознай ступені выяўленасці: сімптомы астэнічнага характара (неўвільная актыўнасць, бяздзейнасць, тужлівасць, дрэнная увага, аслабленая памяць, хістанні настрою, павышаная стабільнасць, парушэнні сну, галаўныя болі, раздражняльнасць); сімптомы неўрэалагічнага характара (назоялінасць, жахі, палквісавыя, крўдзілавыя, вегетатывыя параксізмы). Такім чынам, можна зрабіць наступны вывад: вучні старэйшых класаў маюць выяўленыя адхіленні як у стане саматэаічнага, так і нервова-псіхічнага здароўя, прычым гэтыя адхіленні адносяцца да так званых “школьна-абумоўленых” (парушэнні зроку, паставы, дзейнасці сардэчна-сасудзістай сістэмы, нервова-псіхічныя адхіленні), што патрабуе строгага наміравання рэжыму працы і адпачынку, які садзейнічае захаванню здароўя вучняў.

У 2000г. памерла 1 536 дзяцей ва ўзросце да 14 гадоў, што на 292 менш, чым у 1999г. Найбольшая колькасць дзяцей (872) памерла на першым годзе жыцця. Паказчык дзіцячай (у маленстве) смертнасці (смертнасць дзяцей першага года жыцця) у 2000г. склаў 9,3 на 1000 нарадзіўшыхся жывых дзяцей. Гэта самы нізкі паказчык, які зарэгістраваны ў краіне за пасляваенныя гады. У структуры дзіцячай (у маленстве) смертнасці першае месца займалі асобныя становішчы, якія ўзніклі ў прэнатальны перыяд (39,6%); прыроджаныя аномаліі развіцця (27,7%); хваробы органаў дыхання (9,9%).

У структуры прычын смертнасці дзяцей больш года вядучае месца займалі нязначныя выпадкі, атручванні і траўмы (50,8%). Найбольшая колькасць дзяцей загінула ад знешніх прычын ва ўзросце 10 — 14 гадоў. У структуры смертнасці ад гэтых прычын, асабліва ў групе 10 — 14-гадовых, пераважалі дарожна-транспартныя здарэнні.

Сярод дзяцей падлеткавага ўзросту (15 — 17 гадоў) у 2000г. адзначалася зніжэнне першасных захворванняў на 8,7% у параўнанні з 1999г., у тым ліку па хваробах стрававання на 10,5%, хваробах нервовай сістэмы — на 4,3%.

Аднак у 2000г., як і ў папярэднія гады, адзначаны рост першасных захворванняў падлеткаў злавячымі новаўтварэннямі ў параўнанні з 1999г. на 21,1%. Упершыню выяўлены 155 падлеткаў, хворых на злавячымі новаўтварэнні, у тым ліку 64 — са злавячымі новаўтварэннямі шчытападобнай залозы, што на 23,1% больш, чым у 1999г.

У 6,2% падлеткаў упершыню зарэгістраваны хваробы нервовай сістэмы і органаў пачуццяў, у 4,0% — хваробы органаў стрававання, у 2,2% — псіхічныя расстройствы, 8,6% падлеткаў атрымалі траўмы і атручванні, 37,1% падлеткаў у сувязі з наўзаўсёмі хранічных захворванняў і адхіленняў у стане здароўя знаходзіцца пад наглядам урачоў-спецыялістаў.

У 2000г. захворваемасць туберкулёзам дзяцей на ўзросце да 15 гадоў знізілася на 7%, упершыню дыягназ быў устаноўлены 86 дзяцям (1999г. — 83), з іх туберкулёз дыхання — 39 дзецям (1999г. — 42).

Выклікае трывожу праблема алкагалізму і наркаманіі сярод дзяцей. Па стану на 01.01.2000г. на прафілактычным ўліку знаходзіліся 9 дзяцей з наркатычнай залежнасцю, 118 — з залежнасцю ад псіхаактыўных рэчываў, 587 — ад алкагольнай залежнасцю. У 2000г. пастаўлены на ўлік 4 дзіцяці з наркатычнай залежнасцю, 86 — з залежнасцю ад псіхаактыўных рэчываў, 347 — з залежнасцю ад алкаголю. Акрамя таго, арганізм унутраных спраў накіраваны на лічэнне ў медыцынскія ўстановы 965 чалавек, каля 10 тыс. дзяцей і падлеткаў абследаваны ў наркалагічных кабінетах.

Ганары і сіфіліс па-ранейшаму застаюцца найбольш распаўсюджанымі захворваннямі, якія перадаюцца палавым шляхам. У 2000г. сіфіліс упершыню быў зарэгістраваны ў 91 дзіцяці, ганарэя — у 70 дзяцей на 15 гадоў (у 1999г. адпаведна ў 117 і 91 дзіцяці). Такім

чынам, захворваемасць сіфілісам знізілася на 22,4%, ганарэя — на 21,7%.

За 2000г. у Рэспубліцы Беларусь упершыню выяўлены 527 носьбітаў ВІЧ-інфекцыі, з іх дзяцей — 6 (0,33 на 100 000 дзяцей). На 01.01.2000г. зарэгістраваны 26 ВІЧ-інфіцыраваных дзяцей ва ўзросце да 15 гадоў, з іх 18 знаходзіцца на дыспансерным ўліку.

Штогод павялічваецца колькасць выпадкаў ВІЧ-інфекцыі сярод жанчын. Распаўсюджанне ВІЧ-інфекцыі сярод данай катэгорыі насельніцтва прыводзіць да павелічэння колькасці дзяцей, якія нарадзіліся ад ВІЧ-інфіцыраваных мацяроў (2000г. — 42, 1999г. — 35). Усяго ў 1987 — 2000гг. у краіне нарадзіліся 143 дзіцяці ад ВІЧ-інфіцыраваных мацяроў, з іх 19 дзяцей быў устаноўлены дыягназ “ВІЧ-інфекцыя”, прычым 5 — упершыню ў 2000г. Акрамя таго, у Беларусі пражывае двое дзяцей, інфіцыраваных якіх адбылося ў лядовых установах Расіі і чавёра — праз ін’екцыйнае ўвядзенне наркатыкаў.

Выпадкі ВІЧ-інфекцыі, пачынаючы з 1996г., сталі рэгістравацца сярод падлеткаў 15-19 гадоў, што звязана з успышкай ВІЧ-інфекцыі сярод асоб, якія ўжываюць наркатыкі ін’екцыйна. Сярод данай узроставай групы ўсяго зарэгістраваны 564 выпадкі ВІЧ-інфіцыраваных, з іх 51 — упершыню ў 2000г. Для свечасовага лічэння ВІЧ-інфіцыраваных дзяцей і падлеткаў ахоплены дыспансерным назіраннем.

На 01.01.2000г. кантынгент дзяцей і падлеткаў ва ўзросце да 17 гадоў, якія падвержаны ў выніку катастрофы на ЧАЭС, склаў 415,4 тыс. чалавек. З іх на тэрыторыях першахарагова і далейшага адсялення пражывала 19,9 тыс. дзяцей; на тэрыторыях з правам на адсяленне і перыядычным радыяцыйным кантролем пражывала 378,9 тыс. дзяцей, а сярод эвакуіраваных з трышчыткіламетровай зоны налічвалася 1 07 дзяцей. Акрамя таго, на ўлік у Дзяржрэгістр сталі 5 тыс. дзяцей, народжаных ад бацькоў, якія падвержліся ўздзеянню радыяцыі.

Па даных Рэгістра і па статыстычных спраздаздачах узровень захворваемасці пацярпеўшага дзіцячага насельніцтва на працягу апошніх гадоў стабілізаваўся і нават зніжаецца па некаторых класах захворванняў. У той жа час стан іх здароўя застаецца дрэнным. Больш 40% дзяцей і падлеткаў маюць хранічную паталогію, а пакачыкі захворваемасці па асобных назаліччых формах значна перавышаюць аналагічныя паказчыкі ў сярэднім па краіне.

Кантынгент дзяцей-інвалідаў (да 18 гадоў), якія захварнулі катастрофа на ЧАЭС, на канец 2000г. склаў па краіне 1 782 чалавекі, альбо 19,9% ад колькасці ўсіх асоб, інвалідацыя якіх звязана з катастрофай на ЧАЭС, і 1,6% ад колькасці ўсіх дзяцей-інвалідаў (да 17 гадоў).

Адной з самых складаных застаецца праблема захворваемасці на злавячымі новаўтварэнні. Узровень першаснай захворваемасці на злавячымі захворванні ўсіх падлеткаў у узросце ў 2000г. знізіўся і склаў 13,9 (1999г. — 21,2), у тым ліку на рак шчытападобнай залозы — 3,9 на 100 000 дзяцей (1999г. — 7,9). Аднак па-ранейшаму гэта вышэй паказчык захворваемасці на рак шчытападобнай залозы сярод усіх дзяцей краіны — 1,6 на 100 000 (1999г. — 2,2).

Першасная захворваемасць на злавячымі новаўтварэнні дзяцей другой — чацвёртай груп першахарага ўліку ў 2000г. павялічылася і склала 38,6 на 100 000 дзяцей (1999г. — 34,7).

Знізіўся узровень агульнай захворваемасці па класу хваробаў эндыкрыннай сістэмы, расстройств стрававання, парушэнняў абмену рэчываў і імунітэту: у 2000г. — 8 655,3, у 1999г. — 8 034,3 на 100 000 дзяцей. Захоўваецца высокі узровень першаснай захворваемасці злавячым валікам — 144,8 на 100 000 дзяцей (1999г. — 154,6) і тыраідазімамі — 80,4 (1999г. — 44,2).

На працягу мінулага годаў сярод пацярпеўшага кантынгенту дзяцей рэгіструецца высокі узровень распаўсюджанасці такіх захворванняў, як бранхіяльная астма (701,3), хранічныя хваробы мідаліна і адзіноідаў (9 477,1), гастрыты і дуадэніты (6 604,4) на 100 000 дзяцей.

Падлеткі, якія знаходзіліся ў 2000г. на ўліку ў Рэгістры — гэта дзеці ва ўзросце 1 — 3 гадоў на перыяд аварыі на Чарнобыльскай АЭС. У 2000г. першасная захворваемасць падлеткаў складала 56 296,0, а агульная захворваемасць (судаснісны агульнай і першаснай захворваемасці) — 2,5 — усюсна паказвае на больш выражаны прызе храніцзай хвароб. У цэлым па краіне гэты каэфіцыент для падлеткавага ўзросту складае 1,6. У апошнія гады сярод падлеткаў рэгіструецца высокі ўзровень першаснай захворваемасці на злавячымі новаўтварэнні: у 2000г. — 115,8 на 100 000. Рост у асноўным абумоўлены павелічэннем частаты захворваемасці на рак шчытападобнай залозы

Тры лісты Юрыя Паталкова

Наш далёкі нашчадак, разглядаючы гісторыю XX-XXI стагоддзяў, усунімае ў псіхічным здароўі сучаснага чалавечства: войны, тэрарыстычныя акты, здзеки над прыродай, атручванне наркотыкамі і алкаголем, прапаганда насілія і цынзізму на тэлевізійным экране... Але яшчэ больш здзіўляе яго факт, што метадка выкладання літаратуры ў школе ўгаданую эпоху як бы не прымавала ўсяго гэта-

развіцця пачынае з гістэалогіі (тэорыі пазнання) і аксіалогіі (тэорыі каштоўнасцей). Герменевтыка ("імяніца да духоўнай інтэрпрэтацыі тэксту") (Ю.Борав. Эстэтыка. — Смолensk, т.2, с.526). Гэтыя кантакты рэспіцента з тэкстам у герменевтыцы наладжваюцца ў імя пазнання асобаю самой сябе ("суб'ект пазнае сябе праз іншых, а іншыя ён пазнае праз сябе") (там жа, с.527).

Пяршае слова ў тэксце — "февраль". Гэта — месяц "маса-так": ён "піша пазму" пад назвай "красавік", а пазму абуджэння прыроды, надыходу кахання, нараджэння юнацкіх лезіцэнняў. Прырода пад паром Б.Пастарнака аказваецца сімва-

самой справе. І вось гэтым, сапраўдным, гуманістам прызначана другая радок: "пішаць о февраль навэрз". "Пішаць о февраль" — уласціва адрэчана жыццё на зямлі. Але галоўнае слова ў радку — "наўзрыд". У ім — адказ на тое, як трэба "плакаць", гэта значыць — як жыць. Жыць наўзрыд! З усёе сілы! Ад поўнага сэрца! На найвышэйшай ноце! Вось яна — галоўная метадка — і для ўрока літаратуры, і для жыцця ўвогуле. Разумовую, халоднакроўную інфармацыю можна перадаваць і без вобразу, абавіраючыся толькі на адны панішці.

У выразе "плакаць... наўзрыд" ёсць яшчэ адно, перасцягальнае адрэчэнне: зместу: "плакаць", тым больш "наўзрыд" — занятак вельмі небяспечны, бо ў свеце цынзізму кожнага адрэчэння душой спачувальніка ўспрымаюць на меншай меры падазрона, калі не ваража.

Арыядна асаблівых цудуў Тэ-зэю не прапанавала. Яна парвала яму замкаваць каля ўваходу ў лабірынт канец ніці, каб без турбот вярнуцца пасля перамогі над Мінатаўрам. Дачка Мінаса па-жа-ноўку разумела адрэчэнне галоўнае: якія б падзіўлі і рабіў герою, найважнейшае для яго — знайсці выйсце да спакойнага жыцця, прыйсці дадому, да кахання і сям'і.

Але калісь час, і незлічоныя легіёны Тэзэя выпраўляліся ў лабірынты прыроды, навукі, мастацтва, не захапішы з сабою ніткі Арыядны. Яны перабудоўвалі, пераварочвалі, асушалі, абвяднялі — перамагалі наймацнейшых Мінатаўраў быцця. Але шляху да жыццёвых вытокаў народнай маралі ўжо не знаходзілі. Гісторыя школьных наважы, як і да-сёль, была туюю ж. А сёння пі патрэбна нам тая Арыядна? Зда-ецца, што зараз яна — разгубленая і зблалая — стаіць далёку ад

ці) выклікае трымценне сэрца і вядзе да безаднапытання. "Павінны самі..." Колькі разоў чалавек чула падобную выснову? "Ніко не даст нам збавлення — ні бог, ні царь і ні герой. Даб'ёмся мы асвободжэння сваёю сабстенай рукой". Словы гэтыя, як вядома, — з партыйнага гімна большавікоў. Вызвалення не дабіліся. Можна таму, што не ведалі, ад чаго (у сэнсе маралі) трэба вызваліцца? Прафесар Прабражэнскі з апавесці М.Бул-гакава "Сабачае сэрца" зрабіў Шарыкава таксама "сваёю ўлас-наю рукой". Колькі ўвогуле пра-паную канонт выйсця з лабірынту

туры гаворыцца: "Они имели притязание на необычную святость и со строгою заботливостью исполняли многочисленные обряды, очищения (...), но во многих случаях своим чрезвычайным исполнением преданий человеческих поступали вопреки закону Божьему и делались рабами лицемерия, корыстолюбия и гордости" ("Библийская энциклопедия, — М., 1991, с.793).

Як давесці да вучня, што гуманістам быць пачэсна, але небяспечна, бо крычаць "Распіні!" — гэта ж забавіць у самім сабе

нікімі новай рэлігіі. Ну, гэта пра фарысеяў... А народ? У вершы М.Святкова "Грэндэ" чытаем: Я хату покинул,

пошёл воевать, Чтoб зeмлю крeстьянaм в Грeндe oтдaть.

Вядома: герой гэтага асцяпа ўзгунены, што ён атіст. Але, клапоцячыся пра невядомую яму іспанскую правіну, ці не ідзе ён за біблейскім заклікам "возлюб ближнего своего"? Так што Кастрычніцкая рэвалюцыя (калі мець на ўвазе маральныя аспекты гэтага факту, была, па сутнасці, толькі няўдалай спробай рэлігійнага перавароту, пры якім хрысціянства

Лячэнне мастацкім вобразам

тага і была накіравана не на "лячэнне хворага", а на "ўласна-нальванне здаровага". У выніку са школы выходзілі людзі вельмі інфармаваны, але амаль што не гатовыя да духоўнага пераўтварэння навакольнага свету.

І толькі паступова, прыгледзеўшыся да фактаў больш пільна, наш нашчадак зразумеў, што ўсё было куды складаней: фармальным, скаластычным канцэпціям, разлічым на стварэнне нейкай універсальнай метадчнай "панаксі" яго продкі з XX і XXI стагоддзяў процістаўлялі пошукі рэальных шляхоў лячэння сродкамі літаратуры кожнай асобнай чалавечай душы.

Але вернемся з будучыні ў сучаснасць. На ўроку літаратуры вучань сёння атрымлівае дзве "пліны інфармацыі". Змест першай з іх — "ваколтэкставы" матэрыял: характарыстыка эпохі, біяграфія пісьменніка, тэарэтыка-літаратурныя паняці і г.д. У другую "пліну" уваходзіць рэальнасць "унутрытэкставая" (эстэтыка-маральная непаўторнасць асобнага мастацкага вобраза). Якой з "пліняў" аддаць першынство, залежыць ад настаўніка. Калі мэтай навуцальнага працэсу аказваецца адукацыя, хопіць "першай пліны"; у выпадку, калі настаўнік за мэту прымае выхаванне чалавечнасці — патрабуецца ў якасці галоўнай "пліны другая"; "ваколтэкставы інфармацыйны" аказваецца ў гэтай сітуацыі з'яўляе другароднай, службовай.

Сёння перавага аддаецца "першай пліні". Яе лёгка ахапіць "тэхналогіямі" навування; настаўнік і вучань аказваюцца ў бяспечным аддаленні ад вострых маральных праблем сучаснасці; веданне менавіта "ваколтэкставых" фактаў спатрэбіцца вучню пры паступленні ў ВНУ і г.д. Але тую ішчэлівую загалак-васць, якую нараджае ў душы ўнутраны змест мастацкага вобраза, ніякімі тэхналогіямі не растлумачыць, хваць таму, што эстэтычны перажыванні і пра-ца разбуджанага сумлення ўніверсальнымі і агульназначымі не бываюць, і толькі ў такой якасці яны маюць неацэнную каштоўнасць для духоўнага выратавання чалавечства.

Можна, таму думка даследчыка мастацтва імкнецца сёння да спэцыяльнай менавіта ўнутрытэкставы матэрыялу. Само жыццё патрабуе ад настаўніка-практыка звярнуцца да тых даных, якія прадастаўляе нам навука герменевтыка.

Герменевтыка — гэта тэорыя інтэрпрэтацыі і разумення сэнсу мастацкага тэксту. Яна

Названая навука выказваецца і накіонт традыцыйнага для сучаснай метадкі аналізу вобраза: "Мастацкая крытыка мае на ўвазе і аналіз, і інтэрпрэтацыю мастацкага твора. Разумовая дзейнасць (аналіз) быццё ў творы закрытую яго матэрыяльнай формай і неспраўнальнаю для прамога ўспрымання замкнёную ідэальнасцю, у якую можна патрапіць толькі шляхам "хірургіі". Для інтэрпрэтацыі ж — твор прэзасты, і яго разуменне звязана не з матэрыяльнай формай, а з басконным, рухомым сэнсам, які тоіцца ў ёй.

Некаторыя тэарэтыкі звязваюць герменевтыку з інтуіцыяй. Гэта пераказнае пункт гледжання, хоць ён бярэцца пад сумненне шэрагам навукоўцаў" (там жа, с.528).

Што ж, "хірургія" "тэхналогія" можна і ахапіць (бо вобраз мае аб'ектыўна вызначальны рысы: ролавую і жанравую прыналежнасць, формы паэтычнай лексікі і г.д.). Але як быць з інтуіцыяй, з "басконным рухомым тэкстам"?... Перафразуючы хрестаматычныя радкі Ф.І.Цётчэва, скажам:

Умом искусство не понять, Аршином обидим

не измерить. "Не понять" таму, што паэзія прамаўляе пра аднаго чалавеча — пра чытача. А чытач і сам сабе ні разуменьне разумам не можа, ні "аршыном обидим" сябе вымераць не ў стане.

Слова "герменевтыка" ўтворана ад імя Гермеса — грозаскага вестуна багоў і адначасова бага гандлю. Зразумела, што ўзаемааруменне "для" гэтага алімпійца было істотным момантам дзейнасці. На ўроку літаратуры "вестунам багоў" аказваецца мастацкі тэкст. Ён вучыць юны і ўзвышанаю (без падмаю ды хітрыкаў) "гандлю" — усведальваючы таго, што за ўсё назамлі трэба плаціць (у сэнсе духоўным).

Спацыяльна ўнутрытэкставы, унутрывобразнага зместу патрабуе ад чытача, каб ён перш за ўсё алішчуе "залатыя ключы", пры дапамозе якіх можна "адчыніць дзверы" ў патаемныя, лэкавыя для душы скарбыніцы вобраза.

Звернемся да прыкладу. Прычтаем два радкі з верша Б.Пастарнака "Февраль. Достать чернил и плакать..." (1912 г.):

Февраль. Достать чернил и плакать! Писать о февраль навэрз.

Светапогляд: рэальнасць і перспектыва

Пасля таго інтэрпрэтацыі радкоў Б.Пастарнака, мажліва, прагучыць пытанне з аўдыторыі: "А вы ўпэўнены, што Б.Пастарнак, ствараючы гэтыя філасофскія вобразы, меў на ўвазе менавіта тое, што працягаліся вам?" Адказ, на нашу думку, можа быць толькі такім: "Не ўпэўнены. Больш таго: ведаю, што мастак не ў стане адчытаць усё глыбіню створаана ім вобраза". Адказ народзіць новае пытанне: "Дык што ж, зараз пры ўспрыманні тэксту дапусцім на поўна анархію?"

І на гэтым пытанне ёсць адказ: "Анікая анархіі!" Інтэрпрэтацыя сама па сабе не ўраўне. Яна толькі Арыядна з клубком пушчыводнай ніткі ў руцэ. У лабірынт на сустрэчу з Мінатаўрам педагогічным праблем выйдзе Тэзэя — настаўнік літаратуры. Сутнасць пушчыводнай ніткі — каб не забыцца на слова "плакаць". Без апостальскага служжэння настаўніка самая найду-рэйшая інтэрпрэтацыя вартасці не будзе.

Але, на ішчэ, вершы чытаюць толькі тая, хто "плача" на лам творчасці, стварэння жыцця. Словы "достать чернил и плакать" распаўсюджаюцца пра інашага мастака — чалавеча. Ён "дастае чарніла" і ... "плача". "Плакаць" у даным выпадку — слова-ключ. Яно азначае — спа-чуваш усею жывою, ахінаць яго цэплом ўласнага паэтычнага сэрца. Паэзія ў даным выпадку — форма праўлення любові да блізкага свайго.

Пасля таго інтэрпрэтацыі радкоў Б.Пастарнака, мажліва, прагучыць пытанне з аўдыторыі: "А вы ўпэўнены, што Б.Пастарнак, ствараючы гэтыя філасофскія вобразы, меў на ўвазе менавіта тое, што працягаліся вам?" Адказ, на нашу думку, можа быць толькі такім: "Не ўпэўнены. Больш таго: ведаю, што мастак не ў стане адчытаць усё глыбіню створаана ім вобраза". Адказ народзіць новае пытанне: "Дык што ж, зараз пры ўспрыманні тэксту дапусцім на поўна анархію?"

І на гэтым пытанне ёсць адказ: "Анікая анархіі!" Інтэрпрэтацыя сама па сабе не ўраўне. Яна толькі Арыядна з клубком пушчыводнай ніткі ў руцэ. У лабірынт на сустрэчу з Мінатаўрам педагогічным праблем выйдзе Тэзэя — настаўнік літаратуры. Сутнасць пушчыводнай ніткі — каб не забыцца на слова "плакаць". Без апостальскага служжэння настаўніка самая найду-рэйшая інтэрпрэтацыя вартасці не будзе.

выказалі найсвятлейшыя розумы чалавечства! Але сёння мы зноў кажам: пушчыводнай ніткі няма.

А.І.Падлужны прамаўляе актуальную думку пра тое, што прышоў час распрацаваць новую ідэалогію: "... ідэалогія існуе абавязкова. І кіраўніцтва краіны, і філосафы адчулі, што пытанне стаіць вельмі востра". Так, распрацаваць трэба. Хто ж з гэтым спрачаецца? Толькі на якіх духоўных асновах? З улікам якой псіхалагічнай малодзі чалавечай адзіткі? І галоўнае: калі такая ідэалогія з'явіцца? Ці будзе яна прынята сёння малымі людзьмі?

Гаворым: школа павінна рыхтаваць вучня да рэальнага жыцця. А гэтыя сёння — рэальнае? Як і два тысячы гадоў таму, ёсць рэальнасць ішчэлівых гуманістаў, якія цягнуць крыжы імя справядлівасці, і рэальнасць сыгата "крутога" цынзізму, які крычыць у бок гуманістаў — "Распіні!" Рэальнасць апасталаў, і аднаго з іх — Юды. Понцій Пілат, умяваючы рукі, таксама нікуды не падзеўся. Жывуч між намі фарысеі, пра якіх у царкоўнай літара-

мажлівасць быць духоўна самас-тойным? Можна, для гэтага трэба сёння уважліва ўчытацца ў Свя-тое Пісанне? Прынамсі, такі шлях прапануюць сёння многія педагогі. У "Настайніцкай газеце" ад 4 жніўня на гэты конт выказвалася выкладчыца рускай мовы і літаратуры з горада Жодзіна Марына Трубац. Не, не задавальняюць тыя формы навування, у аснове якіх ляжыць філосафія матэрыялізму. Матэрыялізм вучыць, — значнае аўтар артыкула, — "па-знаваць рэальнасць з пункту гледжання рэальнага. Адсюль — традыцыйнае навування мае сваю стратэгію фарміравання, гэта значыць фарміраванне ведаў, уменняў і наважыў ставіцца на першае месца. Фарміруецца атэістычны вобраз мыслення". А настаўнік-атэіст "заўсёды дапус-кае метадчыню памылку: ён уважліва разглядае асобныя галі-ны і лісты, не звяртаючы ўвагі на карані, якія жывяць кроў". А "імя нашым адукацыйным кара-ням — праваслаўе".

І як тут не пагадзіцца з шанаванай настаўніцай з Жодзіна, як не пакланіцца яе натхненнаму чаканню чалавечства, шляхетнага душою, вучня, асноваю жыцця якога стануць дзесяці завадзельных Хрыстоў! Праваслаўе... Святая вера збавення. Шчасце, якіякае ішчэ, што мы маем гэтую веру! Але калі размова пойдзе пра кан-крэтную практыку школьнага выкладання літаратуры, прабле-ма ўз'яўляецца не такою ўжо адна-значна і асёна.

Праваслаўе — комплекс па-няццяў пра тыя ці іншыя мараль-ныя паступаткі. Як і ўсе рэлігій-ныя сістэмы, яно — з'ява ідэала-гічная, тэарэтычная. А тэорыя, як здаўна вядома, — яшчэ не прак-тыка. Прыпомнім, што ў адным са сваіх вершаў А.Твардоўскі зна-ча-

Всё, что на свете
делано руками,
Рукам под силу
обратить на слом,
Но дело в том,
что сам собою камень,
Он не бывает ни добрым,
ни злом.

Так і з праваслаўем. Праваслаўнымі былі Мазея і Качубей з паэмы А.С.Пушкіна "Палтава". Але практыка іх маральнага жыцця была неаднолькавай. "Мертвыя души" М.В.Гоголя таксама па святых у царкву захо-дзілі. А што да "настаўніка-атэіста" з яго "метадчыняй памылка-мі", дык дамоўімся адрэч: атэістаў ніколі не было і быць не можа ў прыродзе. Былі людзі, якія аб-вяргалі старых багоў і лічылі, што асцяж толькі ў чалавека. Але (можна, самі таго не заўважваючы) стваралі новых багоў і пачыналі адчуваць сябе жрацамі, выбран-

ўзвышанае было заменена на хрысціянства вульгарызаванае. Недадарма ж прыняты ў 1961 годзе "Маральны кодэкс будаўніча ка-мунізму" быў відавочна блізка да згаданых вышэй дзесяці запа-ведзель.

Такім чынам, праваслаўе, як такое, новых шляхоў, на наш поглад, у школьнае выкладанне літара-туры не прынесі. Нікуды не па-дзеца ад аскіма: "Павінны самі..." Але хоць і павінны, ды трэба паставіць перад сабою най-галоўнейшае з пытанняў: якія ідэ-ізаўсёды была (ці будзе!) "пу-шчыводнай ніткай" на гістарычным шляху чалавечства? Адказ ёсць: гэта ідэа духоўнага (і як вынік, фі-зічнага) жыццявання чалавечства. Агульнае жыццёнае складаецца з гадоў, дзён, гадзін, хвілін быцця кожнай асобнай чалавечай істо-ты.

Хвіліна майго (яе, яго) існа-вання — існаўторная. Але мена-віта яна ўваўляе сабою най-прадзіўную частку жыцця эпо-хі. Перад яе жывою непрадка-зальнасцю замыкаюцца ўсе мош-ны сёння "асобна арыентава-ныя тэхналогіі выкладання літара-туры". Сутнасць "пушчыводнай ніткі" — прастае: жыць так, каб не смуктала маці твая. Не ўвогуле — маці, а менавіта твая, адзіная, думкай пра тваё шчасце прасяк-нутая. Гэта датычыцца і на-стаўніка, і вучня, і ўсіх людзей зям-лі. Такая "нітка" ніколі нікуды не знікала. Культ маці — адзіная рэ-лігія, без якой ні жыць, ні вучыць.

Ухваляючы праваслаўе як су-часны "адукацыйны корань", М.Трубац спадзяецца на тое, што якасна зменіцца перш за ўсё сам настаўнік. Толькі такі мастац на ўвазе пад гэтым якасным змянен-нем? Да царквы звярнуцца? Пакі-нуць атэістычныя кімеры? Так, светапогляд настаўніка можа кі-рававца дарэлігі. Але псіхалагіч-ны сюжэт жыцця ад гэтага не зме-ніцца. Адны будуць крыж па-нуць, другія — "Распіні!" кры-чаць. Так застанецца назаўсёды. І толькі сэрца маці будзе ахінаць дабрыню і адных, і другіх, бо ўсе мы — дзеці.

Такім чынам, на свеце ёсць (заўсёды была і будзе) толькі адна пушчыводная нітка — сумленне. Сумленне — гэта сорама перад уласнай маці за кожны наш ганеб-ны крок у жыцці. Родная маці і маці-Раздзіма — вось дзве роўна-важкія існасці, якія кіруюць на-шым сумленнем. "Адукацыйныя карані" знаходзяцца не зvonку, а ўнутры асобы. Сорам перад маці — галоўны "адукацыйны ко-рань". Маці-Арыядна стаіць каля нас. У руцэ яе — клубок з пуш-чыводна ніткаю...

Прафесіі "настаўнік рускай літаратуры" няма

Прыгожыя джарары, як вядома, далёка не заўсёды ўвасаб-ляюцца ў такіх ж прыгожых здзіяйсненні. Гэта датычыцца і выкладання рускай і беларускай літаратуры.

Калі ў якім-небудзь беларус-кім выданні чытаеш фразу "праб-лема вывучэння (ці выкладання) рускай літаратуры", ішчыра здзіўляешся, бо ведаеш, што та-кой праблемы не існуе ў пры-родзе. Успрыніць мастацкага твора — з'ява канкрэтная, нашы-янальна абумоўленая. Таму існуе толькі "праблема вывучэння (ці выкладання) рускай літаратуры ў Беларусі (у Чэхіі, Венгрыі і г.д.)".

Часам чужы выказванні на-кштапт такога: "А дзеяча чго беларускія навукоўцы вывучаюць рускую літаратуру? У Расіі паўсюль значна лепшым рас-працоўкі, бо літаратурнаўцы зыходзяць са сваіх родных, рус-кіх нацыянальных каранёў". На гэтыя разважання можна сказаць толькі адно: кожны з народаў ба-чыць рускую літаратуру па-свой-му.

Калі чытаеш стварэнню ў Бе-ларусі працу па рускай літара-туры і не адчуваеш, ментальнасць якога народа адлюстравалася ў светапоглядзе навукоўца — пе-ражываеш прыкрас пачуццё. Тое ж і са школай. Часам настаўнік, апытаючыся, скажам, творчасць А.С.Пушкіна, як бы забываецца на тое, што ён на ўроку звяртае-ца да беларусаў і працуе на ўма-

цаванне беларускасці. А беларус-касць — гэта любоў нашага наро-да да ўсіх людзей зямлі, якія грунтуецца на непахісным адчу-ванні беларускай нацыянальнай годнасці.

Падручнікі, манатграфіі і г.д. па рускай літаратуры, якія вучыць у Расіі, канешне, дапамогуць беларускаму настаўніку-расуве-ду. Але ачырачаць праблему выкладання рускай літаратуры ў Беларусі гэтыя матэрыялы не ў стане: да мастацтва нашага сусе-да мы ідзем праз сваю культуру, праз нацыянальны этычныя ўяўленні.

І тач, забываючы, рука,
Заміж персідскага ўзора
Цялою радзімы вясёлка.

У гэтых радках М.Багданові-ча — сутнасць праблемы. Хоць, вядома, руская літаратура — не экзатычны персідскі ўзор для нас... Духоўныя сувязі рускай і беларускай літаратуры сёння ачытуна вывучаюцца. Але па-куль што вывучэнне гэтае ідзе на ўзроўні збірання фактаў (наш-чалкі Пушкіна ў Беларусі, А.Гры-баедаў у Брэсце і г.д.). Зборы та-кія — вельмі пачэсныя і карыс-ныя. Яны прыдадуцца будучым даследчыкам, якія, абавіраючы-ся на сабраныя факты, пайдуць да праблемы ўжо грун-тоўна, на ўзроўні дасягненняў суча-скага сусветнага літаратурна-ўстава.

Да прыкладу. Вядома, што ў сваім лісце да маці А.Блок, які праходзіў ваісковую службу на Палесці, у жніўні 1916 г. нараўнаў Пішк з градам Кіе-жам. У гэты ж час М.Багдановіч стварыў апавяданне "Гарадок", дзе расказвае пра старажытна-славянскія паселішчы, кояе па сваёй велічыні сутнасці магло б быць тым самым славетным Кіежам.

Ліст А.Блока і апавяданне М.Багдановіча — факты знешне паміж сабою не звязаны, апроч таго, што паўсталі яны ў адзін той жа год, на адной і той жа — беларускай — зямлі. Але ўнутра-ня сувязь фактаў у гэтым выпад-ку вядома: два гены стварылі як бы "агульны вобраз" успры-няцця народамі-братамі ў 1916 года праблемы вайны і міру. Акі-сцялачына аснова вобразаў ста-ражытнасці ў кожнага з майстроў — аднаасна: Кіеж Блока і Га-радок Багдановіча аказаліся аль-тэрнатывай усяму там ваеннаму бэлламу, сучаснікам якога дая-лось быць патам.

Палабенства вобразаў, пра якія ідзе гаворка, аказваецца не палітычным, не ідэалагічным, а сутнасным (па эстэтыка-псіхала-гічным успрыманні свету), па-шчэджэннем нават не блізкасці, а неабходнай узаемапаліўна-сці дзвюх культур. Пытанне пра тое, якая з літаратур лепшая — руская ці беларуская — пра-ва цынзізму, неауважасці і мараль-най безадказнасці. Гісторыя літара-туры — не стадыён, а нашы-янальныя культуры — не фут-

больныя каманды. Для кожнага з народаў свету яго мастацтва — найлепшае. Душу беларуса можа на ўвасабці толькі на беларус-кай мове, таму што мова гэтага і ёсць адзіная ў слове душа наро-да.

Прывядзены вышэй прыклад з творчасці двух майстроў не за-клікае да паравальнага харак-тыстыкі ці да трыяльных джара-раў пра духоўную блізкасць наро-даў. Гістарычная сітуацыя беларусаў і расіяна склалася ўні-кальным чынам: побач з высока адметным, самастойным і непаўторным беларускім і расій-скім народнымі характарамі, за-сянаваным на пачуцці нацыяналь-най годнасці, духоўнай самас-тойнасці кожнага з двух вялікіх этнасаў, існуе і такі нацыянальны маральна-псіхалагічны феномен, які можна было б умоўна акрес-ліць як "беларуска-рускі менталь-тэт". У даным выпадку маюцца на ўвазе тры народныя масты, якія духоўна аб'ядноўваюць рус-кі і беларусы.

Такі падыход аніякім чынам не прыніжае нацыянальных па-чущоў кожнага з народаў. Наад-варот — і рускаму, і беларускаму ментальтэтам ён дае глыбінні і выратавальнага пачуцця чала-вечнасці.

У рэальнасці ж адбываюцца з'явы, на наш погляд, трывож-ныя. Некаторыя настаўнікі рус-кай літаратуры ведаюць беларус-кую мову павархоўна, а гэта зна-

вешную літаратуру (у дачыненні да беларускіх культурных па-тэрб).

Пажадана было б убачыць і нататкі з урокаў, тэмы рэфэратаў, сачыненняў, віктарыні і да т.п., накіраваныя на фарміраванне ў вучняў жадання асэнсавана не толькі плёні кожнага з літарату-рэстраў, але і агульны іх запавет.

Прывядзем некаторыя маж-лівыя тэмы рэфэратаў:

1. Апавесці. І.Мележа "Бліз-касць і набыласць" і руская літара-тура пачатку 50-х гадоў.
2. М.Горкі і Я.Купала ў 1906 г. (Вобраз Пілаўны ў рамане М.Горкага "Маці" і верш Я.Купа-ла "Мая малітва").
3. Вобраз старажытнасці ў творчасці А.Блока і М.Багданові-ча 1916 года.
4. Маральная праблематыка лірыкі У.Набокава і М.Сяднёва (верш У.Набокава "Рэспіт" і верш М.Сяднёва "Малітва").
5. Вобраз жаночага лёсу ў апавяданнях Л.Калюгі "Цеснава-та курчачка" і А.Платонава "Пісчаная настаўніца".

Матэрыялы рубрыкі з цягам часу маглі б склаці вучэбны да-паможнік.

Падводзячы вынік усяму вы-казанаму вышэй, падкрэслім: на практыцы прафесіі "Настайнік рускай літаратуры" няма. Ёсць прафесія "Настайнік рускай літара-туры ў Беларусі". Калі лёс за-кіне русавада ў іншую краіну, яго спатрэбіцца ішчэ така і вы-сілкаў, пакуль ён духоўна "увоі-дзе" ў той народ, сярэд якога апы-нуўся.

Р.С. Бязлітасная ўлада сумлення

Напрыканцы размовы хацелася б выказаць некаторыя думкі пра настаўніка літаратуры.

Выкладанне літаратуры — адзін з раўнапраўных відаў мастацтва. Настайнік літаратуры — мастак. Так грамадству да ўважання і ставіцца. Перад загалавым безадноўна мастацкага вобраза — роўныя і на-стаўнікі, і вучні: усе яны на ўроку — пілігрымы да крыніцы духоўнага выратавання. Розніца толькі ў тым, што настаўнік-пілігрым значна больш за вучня адукаваны. Але ўсё ж ён — тое ж самае дзіцё, здзіўленае прыгажосцю. Вось чаму выклікае сумленне ўладарнае слова "аналіз". Ці не лепш — "спаспсіжэнне"? Плач Яраслаўны аналізаваць, на наш погляд, неацымна; а вась ап

Новыя кнігі

Семнаццаці
аднатомнік:
Іван Мележ

Аматарам беларускай літаратуры не трэба прадстаўляць серыю кніжных выданняў "Беларускі кнігазбор", выпуск якой ажыццяўляе выдавецтва з аднайменнай назвай. Яе не толькі добра ведаюць, але і з невялічкім часовам выхад кожнага новага тома. Серыя ўражае сваёй змястоўнасцю: у яе ўвайшлі ўсе значныя творы беларускай літаратуры, сярод якіх як самыя значныя, якія атрымалі шырокае прызнанне, так і па розных прычынах малавядомыя ці зусім не прадстаўленыя ў нашай літаратуры. І ўражанне яна вабіць сваім зместам, бо выканана ў лепшых традыцыях афармлення серійных выданняў. "Беларускі кнігазбор" ужо пазнаёміў усіх зацікаўленых з выбранымі творами Яны Чачоты, Максіма Багдановіча, Вацлава Ластоўскага, Уладзіміра Жылкі, Яны Баршчэўскага, Кузьмы Чорнага, Янкі Брыля, Элізы Ажэшкі, Паўлака Труса, Кастуся Каліноўскага, Мікалая Уласчыка, Егана Вольфганга Гётэ.

Пабачылі таксама свет зборнікі "Філаматы і філарэты", "Беларускія легенды і хронікі". Зусім нядаўна чытачам было прапанавана выбранае з фундаментальнага навуковага даследавання "Беларусы", аўтарам якога з'яўляецца ўраджэнец Наваградчыны, акадэмік Расійскай Імператарскай акадэміі навук Яўхім Карскі. Выпуск "Беларусы" быў прымеркаваны да 100-годдзя першага выдання працы. У кнігу ўвайшлі першы і трэці тамы даследавання, якія выйшлі ў 1903 і 1916 гадах і пасля гэтага ніколі не выдаваліся. У першым томе дасца агульнае азначэнне з'яўлення і Беларусі, яе гісторыя, географія, мова. Там трэці прысвечаны пытанням культуралогіі, этнаграфіі, фальклору.

Новы, семнаццаты аднатомнік серыі складаюць выбранае творы народнага пісьменніка Беларусі Івана Мележа. Яго выпуск зарадзіўся ажыццяўляе выдавецтва "Беллітфонд".

У кнігу ўключаны выдатнейшыя раманы пісьменніка "Людзі на балоце", першы з іх "Палеская хроніка". Увайшлі сюды і лепшыя апавяданні І. Мележа — "У завіруху", "У гарах дажджы", "Спятанне за горадамі", "Чулае сэрца", старонкі з "Дзёнікаў" і з "Запісных кніжак", а таксама шэраг літаратурна-публіцыстычных артыкулаў і лістоў, у якіх найбольш дакладна выяўлена эстэтычная пазіцыя пісьменніка.

Новы том яшчэ толькі-толькі з'явіўся і нават мае пах свежай друкарскай фарбы. Аднак ужо рыхтуюцца да друку наступныя выданні. Неўзабаве выйдзе выбранае творы Алеся Гаруна, Фадзея Булгарына. Цяпер, зборнік "Старажытная літаратура Беларусі". Таму, дарэчы, чытачы, не прамаўляючы, як папярэдняе выданне, з набываннем тамоў "Беларускага кнігазбору", бо іх тыраж абмежаваны.

А.ШЫЦК.

В ближайшее
время в
издательстве
"Сэр-Вит" выйдут в
свет следующие книги:

Контрольные тесты по русскому языку, 5-9 классы

Авторы: Е.Е.Добрик, Т.Н.Волынец,
В.П.Леонович, И.С.Родко

В книге представлены контрольные тесты и задания к действующим учебникам по русскому языку для средней школы (5-9 кл.). Тестовые задания рассчитаны как на работу с учителем в классе, так и на самостоятельную работу дома. А также могут быть использованы в гимназиях, лицеях, в старших классах средней школы (10-11 кл.) для повторения, систематизации и обобщения знаний.

Рекомендовано: **Научно-методический Центр для общеобразовательных школ, лицеев, гимназий.**

Тесты по физике, 9-11 классы

Авторы: И.П.Лазовский, А.Ф.Савенко,
С.И.Пугач

Тестовые задания позволяют быстро и достаточно объективно оценить уровень подготовки учащихся, выявить типичные ошибки и определить проблемы в знаниях, кроме того, учащиеся могут использовать тесты для подготовки к зачетам и экзаменационным работам.

Рекомендовано: **Научно-методический Центр для общеобразовательных школ, лицеев, гимназий.**

Тесты по химии, 8-11 классы

Авторы: А.П.Ельницкий, Е.И.Шарова

В книгу включены тестовые задания для каждой учебной темы 8-11 классов, работающих по новой учебной программе для общеобразовательной школы. Содержание тестовых заданий соответствует содержанию новых учебных пособий, подготовленных для общеобразовательной школы. Тесты можно использовать как для контроля знаний, так и для самоконтроля учащихся.

Рекомендовано: **Научно-методический Центр для общеобразовательных школ, лицеев, гимназий.**

Пособие для работы с трудными словами
в начальной школе

Авторы: Л.А.Зачарова

В данном пособии представлен материал для учащихся начальной школы по русскому языку. Пособие можно использовать для коллективных и индивидуальных работ в классе и дома.

По вопросам реализации обращаться по т. (017) 234-37-44, 234-22-31 и в книжные магазины.

English Tenses

Таблицы по английскому языку с методическими рекомендациями для кабинетов иностранных языков рассылаются по районам рулонами по 10 комплектов, школам и учителям — заказными бандеролями за наш счет.

Цена — 5000 руб. (без налогов "накруток"), запросы и заказы ждем в Минске — 220094, а/я 143, или с оплатой по счету № 3013223120013. "Приорбанк", фил. 0114, код 168, ч.п. Удальев Алексей Андреевич.

Тел. дом. 214-83-76.

ПАНЫДЗЕЛАК,
10 ВЕРАСНЯ
БЕЛАРУСКАЕ
ТЭЛЕБАЧАННЕ

6.30 Добрай раніцы, Беларусь.
7.00 Навіны.
7.10 Добрай раніцы, Беларусь.
9.00 Навіны.
10.00 "Марская паліцыя".
10.45 Тэлебарометр.
11.05 "Чалавек мора".
12.00 Навіны.
12.15 Час маскоўскага Рэпартажа з правінцыі.
12.40 "Чароўная шкатулка "Саюзмультфільма".
13.10 Сфера.
13.35 "Малая" Маст. фільм.
15.00 Навіны.
15.20 "Жулі Ляско". 1-я серыя.
17.00 "Марская паліцыя".
18.00 Навіны.
18.30 "Зямля каханых".
18.30 "Тайныя спружыны палітыкі".
19.00 Кінакамеда "Дзевяць яраў".
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
22.00 "Чалавек мора".
22.45 "Сцяжыны".
23.10 Плана "АРТ".
23.40 Навіны.

РТ

8.00 Навіны.
8.15 "Зямля каханых".
9.15 "Палец цуду".
9.20 "Выратавалі. Экстра-выпуск".
9.50 "Біблія".
11.00 Навіны.
11.45 Кінакамеда "Саржант міліцыі". 1-я серыя.
17.00 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
17.20 "3 легкія парай".
17.50 "Ералаш".
18.00 "Зямля каханых".
19.00 "Чайкі мена".
20.00 "Час".
20.40 "Покліч джунгляў".
21.35 "Сакрэтныя матэрыялы".
22.30 Навіны.
22.55 "На футболе".
23.35 "Поўная беспэка" Серыя.

РАСІЯ

7.00, 8.00 "Весткі".
7.15 "Экспертыза РТР".
7.30 "Масква-Мінск".
7.45 "Праваслаўны календар".
7.50 "Сямейныя навіны".
8.15 Камедыя "Раніца Атолі".
10.00 "Весткі".
10.30 "Марская паліцыя".
10.45 "Вялікае мышце".
11.00 "Вялікае мышце".
11.20 "Вялікае мышце".
11.40 "Вялікае мышце".
11.55 "Вялікае мышце".
12.00 "Вялікае мышце".
12.15 "Вялікае мышце".
12.30 "Вялікае мышце".
12.45 "Вялікае мышце".
12.55 "Вялікае мышце".
13.00 "Вялікае мышце".
13.15 "Вялікае мышце".
13.30 "Вялікае мышце".
13.45 "Вялікае мышце".
13.55 "Вялікае мышце".
14.00 "Вялікае мышце".
14.15 "Вялікае мышце".
14.30 "Вялікае мышце".
14.45 "Вялікае мышце".
14.55 "Вялікае мышце".
15.00 "Вялікае мышце".
15.15 "Вялікае мышце".
15.30 "Вялікае мышце".
15.45 "Вялікае мышце".
15.55 "Вялікае мышце".
16.00 "Вялікае мышце".
16.15 "Вялікае мышце".
16.30 "Вялікае мышце".
16.45 "Вялікае мышце".
16.55 "Вялікае мышце".
17.00 "Вялікае мышце".
17.15 "Вялікае мышце".
17.30 "Вялікае мышце".
17.45 "Вялікае мышце".
17.55 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
18.15 "Вялікае мышце".
18.30 "Вялікае мышце".
18.45 "Вялікае мышце".
18.55 "Вялікае мышце".
19.00 "Вялікае мышце".
19.15 "Вялікае мышце".
19.30 "Вялікае мышце".
19.45 "Вялікае мышце".
19.55 "Вялікае мышце".
20.00 "Вялікае мышце".
20.15 "Вялікае мышце".
20.30 "Вялікае мышце".
20.45 "Вялікае мышце".
20.55 "Вялікае мышце".
21.00 "Вялікае мышце".
21.15 "Вялікае мышце".
21.30 "Вялікае мышце".
21.45 "Вялікае мышце".
21.55 "Вялікае мышце".
22.00 "Вялікае мышце".
22.15 "Вялікае мышце".
22.30 "Вялікае мышце".
22.45 "Вялікае мышце".
22.55 "Вялікае мышце".
23.00 "Вялікае мышце".
23.15 "Вялікае мышце".
23.30 "Вялікае мышце".
23.45 "Вялікае мышце".
23.55 "Вялікае мышце".
24.00 "Вялікае мышце".

РТ

8.00 Навіны.
8.15 "Зямля каханых". Серыя.
9.15 "Чайкі мена".
9.20 "Выратавалі. Экстра-выпуск".
9.50 "Біблія".
11.00 Навіны.
11.45 Кінакамеда "Саржант міліцыі". 1-я серыя.
17.00 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
17.20 "3 легкія парай".
17.50 "Ералаш".
18.00 "Зямля каханых".
19.00 "Чайкі мена".
20.00 "Час".
20.40 "Покліч джунгляў".
21.35 "Сакрэтныя матэрыялы".
22.30 Навіны.
22.55 "На футболе".
23.35 "Поўная беспэка" Серыя.

СЭРАДА,
12 ВЕРАСНЯ
БЕЛАРУСКАЕ
ТЭЛЕБАЧАННЕ

6.30 Добрай раніцы, Беларусь.
7.00 Навіны.
7.10 Добрай раніцы, Беларусь.
9.00 Навіны.
9.15 "Марская паліцыя".
10.00 "Вялікае мышце".
10.45 "Вялікае мышце".
11.00 "Вялікае мышце".
11.20 "Вялікае мышце".
11.40 "Вялікае мышце".
11.55 "Вялікае мышце".
12.00 "Вялікае мышце".
12.15 "Вялікае мышце".
12.30 "Вялікае мышце".
12.45 "Вялікае мышце".
12.55 "Вялікае мышце".
13.00 "Вялікае мышце".
13.15 "Вялікае мышце".
13.30 "Вялікае мышце".
13.45 "Вялікае мышце".
13.55 "Вялікае мышце".
14.00 "Вялікае мышце".
14.15 "Вялікае мышце".
14.30 "Вялікае мышце".
14.45 "Вялікае мышце".
14.55 "Вялікае мышце".
15.00 "Вялікае мышце".
15.15 "Вялікае мышце".
15.30 "Вялікае мышце".
15.45 "Вялікае мышце".
15.55 "Вялікае мышце".
16.00 "Вялікае мышце".
16.15 "Вялікае мышце".
16.30 "Вялікае мышце".
16.45 "Вялікае мышце".
16.55 "Вялікае мышце".
17.00 "Вялікае мышце".
17.15 "Вялікае мышце".
17.30 "Вялікае мышце".
17.45 "Вялікае мышце".
17.55 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
18.15 "Вялікае мышце".
18.30 "Вялікае мышце".
18.45 "Вялікае мышце".
18.55 "Вялікае мышце".
19.00 "Вялікае мышце".
19.15 "Вялікае мышце".
19.30 "Вялікае мышце".
19.45 "Вялікае мышце".
19.55 "Вялікае мышце".
20.00 "Вялікае мышце".
20.15 "Вялікае мышце".
20.30 "Вялікае мышце".
20.45 "Вялікае мышце".
20.55 "Вялікае мышце".
21.00 "Вялікае мышце".
21.15 "Вялікае мышце".
21.30 "Вялікае мышце".
21.45 "Вялікае мышце".
21.55 "Вялікае мышце".
22.00 "Вялікае мышце".
22.15 "Вялікае мышце".
22.30 "Вялікае мышце".
22.45 "Вялікае мышце".
22.55 "Вялікае мышце".
23.00 "Вялікае мышце".
23.15 "Вялікае мышце".
23.30 "Вялікае мышце".
23.45 "Вялікае мышце".
23.55 "Вялікае мышце".
24.00 "Вялікае мышце".

РАСІЯ

8.00 Навіны.
8.15 "Зямля каханых". Серыя.
9.15 "Чайкі мена".
9.20 "Выратавалі. Экстра-выпуск".
9.50 "Біблія".
11.00 Навіны.
11.45 Кінакамеда "Саржант міліцыі". 1-я серыя.
17.00 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
17.20 "3 легкія парай".
17.50 "Ералаш".
18.00 "Зямля каханых".
19.00 "Чайкі мена".
20.00 "Час".
20.40 "Покліч джунгляў".
21.35 "Сакрэтныя матэрыялы".
22.30 Навіны.
22.55 "На футболе".
23.35 "Поўная беспэка" Серыя.

РТ

8.00 Навіны.
8.15 "Зямля каханых". Серыя.
9.15 "Чайкі мена".
9.20 "Выратавалі. Экстра-выпуск".
9.50 "Біблія".
11.00 Навіны.
11.45 Кінакамеда "Саржант міліцыі". 1-я серыя.
17.00 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
17.20 "3 легкія парай".
17.50 "Ералаш".
18.00 "Зямля каханых".
19.00 "Чайкі мена".
20.00 "Час".
20.40 "Покліч джунгляў".
21.35 "Сакрэтныя матэрыялы".
22.30 Навіны.
22.55 "На футболе".
23.35 "Поўная беспэка" Серыя.

РАСІЯ

8.00 Навіны.
8.15 "Зямля каханых". Серыя.
9.15 "Чайкі мена".
9.20 "Выратавалі. Экстра-выпуск".
9.50 "Біблія".
11.00 Навіны.
11.45 Кінакамеда "Саржант міліцыі". 1-я серыя.
17.00 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
17.20 "3 легкія парай".
17.50 "Ералаш".
18.00 "Зямля каханых".
19.00 "Чайкі мена".
20.00 "Час".
20.40 "Покліч джунгляў".
21.35 "Сакрэтныя матэрыялы".
22.30 Навіны.
22.55 "На футболе".
23.35 "Поўная беспэка" Серыя.

РАСІЯ

8.00 Навіны.
8.15 "Зямля каханых". Серыя.
9.15 "Чайкі мена".
9.20 "Выратавалі. Экстра-выпуск".
9.50 "Біблія".
11.00 Навіны.
11.45 Кінакамеда "Саржант міліцыі". 1-я серыя.
17.00 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
17.20 "3 легкія парай".
17.50 "Ералаш".
18.00 "Зямля каханых".
19.00 "Чайкі мена".
20.00 "Час".
20.40 "Покліч джунгляў".
21.35 "Сакрэтныя матэрыялы".
22.30 Навіны.
22.55 "На футболе".
23.35 "Поўная беспэка" Серыя.

Праграма тэлеперадач на тыдзень

16.40 "Цудоўная прынясца".
17.00 "Вялікае мышце".
17.15 "Вялікае мышце".
17.30 "Вялікае мышце".
17.45 "Вялікае мышце".
17.55 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
18.15 "Вялікае мышце".
18.30 "Вялікае мышце".
18.45 "Вялікае мышце".
18.55 "Вялікае мышце".
19.00 "Вялікае мышце".
19.15 "Вялікае мышце".
19.30 "Вялікае мышце".
19.45 "Вялікае мышце".
19.55 "Вялікае мышце".
20.00 "Вялікае мышце".
20.15 "Вялікае мышце".
20.30 "Вялікае мышце".
20.45 "Вялікае мышце".
20.55 "Вялікае мышце".
21.00 "Вялікае мышце".
21.15 "Вялікае мышце".
21.30 "Вялікае мышце".
21.45 "Вялікае мышце".
21.55 "Вялікае мышце".
22.00 "Вялікае мышце".
22.15 "Вялікае мышце".
22.30 "Вялікае мышце".
22.45 "Вялікае мышце".
22.55 "Вялікае мышце".
23.00 "Вялікае мышце".
23.15 "Вялікае мышце".
23.30 "Вялікае мышце".
23.45 "Вялікае мышце".
23.55 "Вялікае мышце".
24.00 "Вялікае мышце".

НТБ

5.00, 5.30, 6.00, 6.30, 7.00 Сяня.
5.15 Крымінал.
5.30 Карданы вал.
5.45 Афіша.
5.50 "Вялікае мышце".
6.00 Крымінал.
6.15 "Вялікае мышце".
6.30 "Вялікае мышце".
6.45 "Вялікае мышце".
6.55 "Вялікае мышце".
7.00 "Вялікае мышце".
7.15 "Вялікае мышце".
7.30 "Вялікае мышце".
7.45 "Вялікае мышце".
7.55 "Вялікае мышце".
8.00 "Вялікае мышце".
8.15 "Вялікае мышце".
8.30 "Вялікае мышце".
8.45 "Вялікае мышце".
8.55 "Вялікае мышце".
9.00 "Вялікае мышце".
9.15 "Вялікае мышце".
9.30 "Вялікае мышце".
9.45 "Вялікае мышце".
9.55 "Вялікае мышце".
10.00 "Вялікае мышце".
10.15 "Вялікае мышце".
10.30 "Вялікае мышце".
10.45 "Вялікае мышце".
10.55 "Вялікае мышце".
11.00 "Вялікае мышце".
11.15 "Вялікае мышце".
11.30 "Вялікае мышце".
11.45 "Вялікае мышце".
11.55 "Вялікае мышце".
12.00 "Вялікае мышце".
12.15 "Вялікае мышце".
12.30 "Вялікае мышце".
12.45 "Вялікае мышце".
12.55 "Вялікае мышце".
13.00 "Вялікае мышце".
13.15 "Вялікае мышце".
13.30 "Вялікае мышце".
13.45 "Вялікае мышце".
13.55 "Вялікае мышце".
14.00 "Вялікае мышце".
14.15 "Вялікае мышце".
14.30 "Вялікае мышце".
14.45 "Вялікае мышце".
14.55 "Вялікае мышце".
15.00 "Вялікае мышце".
15.15 "Вялікае мышце".
15.30 "Вялікае мышце".
15.45 "Вялікае мышце".
15.55 "Вялікае мышце".
16.00 "Вялікае мышце".
16.15 "Вялікае мышце".
16.30 "Вялікае мышце".
16.45 "Вялікае мышце".
16.55 "Вялікае мышце".
17.00 "Вялікае мышце".
17.15 "Вялікае мышце".
17.30 "Вялікае мышце".
17.45 "Вялікае мышце".
17.55 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
18.15 "Вялікае мышце".
18.30 "Вялікае мышце".
18.45 "Вялікае мышце".
18.55 "Вялікае мышце".
19.00 "Вялікае мышце".
19.15 "Вялікае мышце".
19.30 "Вялікае мышце".
19.45 "Вялікае мышце".
19.55 "Вялікае мышце".
20.00 "Вялікае мышце".
20.15 "Вялікае мышце".
20.30 "Вялікае мышце".
20.45 "Вялікае мышце".
20.55 "Вялікае мышце".
21.00 "Вялікае мышце".
21.15 "Вялікае мышце".
21.30 "Вялікае мышце".
21.45 "Вялікае мышце".
21.55 "Вялікае мышце".
22.00 "Вялікае мышце".
22.15 "Вялікае мышце".
22.30 "Вялікае мышце".
22.45 "Вялікае мышце".
22.55 "Вялікае мышце".
23.00 "Вялікае мышце".
23.15 "Вялікае мышце".
23.30 "Вялікае мышце".
23.45 "Вялікае мышце".
23.55 "Вялікае мышце".
24.00 "Вялікае мышце".

СТБ

6.00 "Паўночны вайска".
6.40 "Кот па імені Ік".
7.00 "Пітэр Пэн".
7.30 "Кароль Артур і рыцары без страху і папукі".
7.45 "Вялікае мышце".
7.55 "Вялікае мышце".
8.00 "Вялікае мышце".
8.15 "Вялікае мышце".
8.30 "Вялікае мышце".
8.45 "Вялікае мышце".
8.55 "Вялікае мышце".
9.00 "Вялікае мышце".
9.15 "Вялікае мышце".
9.30 "Вялікае мышце".
9.45 "Вялікае мышце".
9.55 "Вялікае мышце".
10.00 "Вялікае мышце".
10.15 "Вялікае мышце".
10.30 "Вялікае мышце".
10.45 "Вялікае мышце".
10.55 "Вялікае мышце".
11.00 "Вялікае мышце".
11.15 "Вялікае мышце".
11.30 "Вялікае мышце".
11.45 "Вялікае мышце".
11.55 "Вялікае мышце".
12.00 "Вялікае мышце".
12.15 "Вялікае мышце".
12.30 "Вялікае мышце".
12.45 "Вялікае мышце".
12.55 "Вялікае мышце".
13.00 "Вялікае мышце".
13.15 "Вялікае мышце".
13.30 "Вялікае мышце".
13.45 "Вялікае мышце".
13.55 "Вялікае мышце".
14.00 "Вялікае мышце".
14.15 "Вялікае мышце".
14.30 "Вялікае мышце".
14.45 "Вялікае мышце".
14.55 "Вялікае мышце".
15.00 "Вялікае мышце".
15.15 "Вялікае мышце".
15.30 "Вялікае мышце".
15.45 "Вялікае мышце".
15.55 "Вялікае мышце".
16.00 "Вялікае мышце".
16.15 "Вялікае мышце".
16.30 "Вялікае мышце".
16.45 "Вялікае мышце".
16.55 "Вялікае мышце".
17.00 "Вялікае мышце".
17.15 "Вялікае мышце".
17.30 "Вялікае мышце".
17.45 "Вялікае мышце".
17.55 "Вялікае мышце".
18.00 "Вялікае мышце".
18.15 "Вялікае мышце".
18.30 "Вялікае мышце".
18.45 "Вялікае мышце".
18.55 "Вялікае мышце".
19.00 "Вялікае мышце".
19.15 "Вялікае мышце".
19.30 "Вялікае мышце".
19.45 "Вялікае мышце".
19.55 "Вялікае мышце".
20.00 "Вялікае мышце".
20.15 "Вялікае мышце".
20.30 "Вялікае мышце".
20.45 "Вялікае мышце".
20.55 "Вялікае мышце".
21.00 "Вялікае мышце".
21.15 "Вялікае мышце".
21.30 "Вялікае мышце".
21.45 "Вялікае мышце".
21.55 "Вялікае мышце".
22.00 "Вялікае мышце".
22.15 "В